

Л. І. МОРСЬКА

ІНТЕРФЕРЕНЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В НАВЧАННІ ГРАМАТИКИ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ МАЙБУТНІХ ФІЛОЛОГІВ

Проаналізовано чинники, що зумовлюють міжмовну інтерференцію у процесі вивчення контактних іноземних мов, і специфіку певних класифікацій типів інтерференції. Розглянуто негативний вплив на граматичному рівні української та німецької мов на англійську мову. Запропоновано класифікації граматичної інтерференції. Обґрунтовано морфологічну та синтаксичну граматичні інтерференції у процесі навчання граматики англійської мови після німецької майбутніх філологів та охарактеризовано їх типи. Визначено поділ граматичної інтерференції за психолінгвістичними чинниками. Запропоновано можливі шляхи попередження зазначеної інтерференції у ході одночасного вивчення зазначених іноземних мов.

Ключові слова: граматична інтерференція, синтагматична (синтаксична) інтерференція, парадигматична (морфологічна) інтерференція, свідомо та підсвідомо інтерференції.

Л. И. МОРСКАЯ

ИНТЕРФЕРЕНТНЫЕ ПРОЦЕССЫ В ОБУЧЕНИИ ГРАММАТИКИ АНГЛИЙСКОГО И НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКОВ БУДУЩИХ ФИЛОЛОГОВ

Проанализированы факторы, обуславливающие межязыковую интерференцию в процессе обучения контактирующих иностранных языков, и специфику ряда коассификаций типов интерференции. Рассмотрено негативное влияние на грамматическом уровне украинского и немецкого языка на английский. Предложены классификации грамматической интерференции. Обосновано морфологическую и синтаксическую грамматические интерференции в процессе обучения грамматике английского языка после немецкого будущих филологов и охарактеризовано ее типы. Определено деление интерференции за психолингвистическими признаками. Предложены возможные пути предупреждения указанной интерференции в ходе одно временного обучения данным языков.

Ключевые слова: грамматическая интерференция, синтагматическая (синтаксическая) интерференция, парадигматическая (морфологическая) интерференция, сознательная и подсознательная интерференции.

L. I. MORSKA

INTERFERENCE PROCESSES IN TEACHING ENGLISH AND GERMAN GRAMMARS TO FUTURE PHILOLOGISTS

The analysis of factors influencing the interlanguage interference in the course of the study of contact foreign languages has been carried out, which laid the basis for further analysis of a set of classifications of interference types. The negative influence of Ukrainian and German grammars on English grammar has been analyzed. The interference classifications have been characterized. Morphological and syntactic grammar interferences in the process of teaching and learning English grammar after German of future philologists have been substantiated, their types have been characterized. The division of grammar interference according to psycholinguistic aspects has been defined, possible ways for the defined interference prevention in simultaneous study of the mentioned foreign languages have been suggested

Keywords: grammar interference, syntagmatic (syntactic) interference, paradigmatic (morphological) interference, conscious and subconscious interference.

Протягом багатьох років вчені напрацювали значну кількість теоретичного й експериментального матеріалу з питань дослідження мовних контактів і динаміки взаємодії мов. Процес інтерференції стає одним з її ключових проблем. Науковці приділяють особливу увагу причинам інтерференції, її функцій та наслідків у мовленні. Інтерференційні процеси відбуваються на всіх мовних рівнях, проте різною мірою відповідно до характеристик мовного контакту.

Метою статті є розглянути класифікацію та характеристику типів граматичної інтерференції у процесі навчання англійської мови після німецької.

Дослідники вважають, що інтерферентні явища виявляються насамперед на рівні мовлення, на рівні породження висловлювання, на рівні реалізації тих мовних ресурсів, якими володіє студент, що, безперечно, робить інтерференцію мовленнєвим явищем [2, с. 4; 11, с. 70]. Для ефективного навчання граматики англійської мови після німецької має виявлення та пояснення її типів.

У працях Е. Хаугена розглядаються зміни, які відбуваються при контактуванні мов. Вчений поділяє їх на три групи: перемикання, інтерференція й інтеграція. Він звертає увагу на те, що інтерференція відбувається тоді, коли перехідна межа між двома мовами не дуже зрозуміла [11, с. 69]. У. Вайнрайх поділяє інтерференцію на мовну та мовленнєву, тобто на інтерференцію в мові (інтеграцію) та інтерференцію в мовленні (власне інтерференцію). Автор це пояснює тим, що в мовленні інтерференція виникає у висловлюваннях двомовного індивіда як наслідок його особистого знайомства з іншою мовою; у мові ж ми знаходимо ті явища інтерференції, які в результаті багаторазової появи в мовленні білінгвів стали звичними і закріпились у вживанні й подальше використання яких не залежить від двомовності [3].

Беручи до уваги той факт, що прояви лінгвістичної інтерференції є доволі різноманітними, варто розглянути різні види її реалізації.

Ю. Жлуктенко виділяє такі основні типи інтерференції:

- використання німецького мовного матеріалу в контексті англійської мови;
- створення власних граматичних одиниць з англійського матеріалу за зразком української та німецької мов;
- наділення граматичних одиниць англійської мови функціями, що властиві німецькій та українській мовам;
- стимулювання впливу граматичних одиниць німецької та української мов на функціонування одиниць чи моделей англійської мови;
- нівелювання впливу з боку простіших і чіткіших моделей граматичної системи німецької мови на аналогічні, але складніші моделі англійської мови;
- копіювання моделей однієї системи за допомогою засобів іншої [6, с. 65].

Загальні принципи, класифікація явища інтерференції розроблені у праці А. Карлінського. Класифікацію типів інтерференції на лексичному рівні досліджували М. Нікітін та Ю. Жлуктенко. О. Валігура подає систематизацію загальнолінгвістичних ознак мовної інтерференції, в якій розрізняє інтерференцію за: сферою функціонування (мовна, мовленнєва); кількістю охоплених мов (проста, складна); чинниками (психолінгвістична – свідомо та підсвідомо, соціолінгвістична – релігійна, політична та комунікативна); засобами комунікації (лінгвальна – фонетична, лексична, граматична та графічна, позалінгвальна – жестикуляційна, позова та мімічна) [4, с. 107]. У. Вайнрайх розглядає такі рівні інтерференції: фонетичний, граматичний і лексичний [2, с. 3]. В. Алімов виокремлює фонетичний, морфологічний, синтаксичний, лексичний і семантичний рівні інтерференції [1, с. 19]. Н. Мечковська констатує, що інтерференція може торкатися будь-яких мовних рівнів: фонетики, морфології, словотворення, лексики, синтаксису [9, с. 105]. Отже, дослідники одностайні в думці, що лінгвістична інтерференція має відношення й до основних аспектів мови (фонетики, граматики та семантики). Е. Хауген визначає інтерференцію як лінгвістичне співпадіння, за якого мовна одиниця є елементом двох систем [11, с. 62].

На основі розуміння граматичної інтерференції як мовного явища, причиною виникнення якого є особливості систем контактних мов, Л. Ковиліна класифікує її на основі усвідомлення того, що граматичний рівень мови, як і інші рівні (фонологічний та лексичний), складається з певних наборів елементів (парадигматика) і правил поєднуваності елементів у мовному ланцюгу (синтагматика), тобто парадигматичне співвідношення є об'єктом вивчення морфології, синтагматичне – синтаксису. Відповідно до цього дослідник розрізняє граматику-морфологічну (парадигматичну) і синтаксичну (синтагматичну) інтерференцію [8, с. 29].

Під парадигматичною (морфологічною) інтерференцією розуміють відхилення від норм, які спостерігаються у мовленні та пов'язані з порушенням категорійних ознак частин мови, що

виникають під впливом відповідних категорій німецької та української мов. При цьому потрібно розрізняти:

- інтенсивну парадигматичну інтерференцію, яка передбачає ігнорування білінгвом категорійних ознак англійської мови у зв'язку з тим, що ця граматична категорія відсутня у німецькій та українській мовах;
- екстенсивна парадигматична інтерференція передбачає приписування англійській мові категорійних ознак німецької та української мов;
- недодиференціація або нерозпізнавання білінгвом двох чи більше елементів граматичних категорій англійської мови тому, що в німецькій або українській мовах ця категорія вживається за допомогою одного елемента;
- передиференціація або надлишкове розпізнавання ознак: приписування одиницям і явищам англійської мови характеристик, відсутніх у ній, під впливом німецької та української мов [8, с. 31].

Синтагматична (синтаксична) інтерференція пов'язана з порушенням сполучуваності елементів англійської мови під впливом відповідних моделей німецької та української мов. Основними типами синтагматичної інтерференції є плюс-сегментація, мінус-сегментація та репласація. Плюс-сегментацію та мінус-сегментацію вперше дослідив Б.Захар'їн під час вивчення міжмовних відносин на фонологічному рівні. Плюс-сегментація – це збільшення послідовності елементів англійської мови під впливом розподільних правил німецької та української мов. Мінус-сегментація – це зменшення елементів у сегменті англійської мови під впливом відповідних моделей німецької та української мов. Репласація – це перестановка елементів моделей англійської мови під впливом правил німецької та української мов [7, с. 118].

Л. Ковиліна запропонувала таку класифікацію типів граматичної інтерференції:

- за характером відносин між граматичними системами (лінгвістичний аспект);
- за видами мовленнєвої діяльності (психолінгвістичний аспект);
- за впливом на акт комунікації (соціолінгвістичний аспект).

За характером відносин між граматичними системами граматична інтерференція поділяється на п'ять типів.

Парадигматичну (морфологічну) інтерференцію, яка пов'язана з порушенням категорійних ознак частин мови (категорії числа, відмінка, роду іменників, часу та виду дієслова і т. д.), вона реалізується переважно у недодиференціації та передиференціації. Треба зазначити, що морфологічна інтерференція найбільш досліджена на рівні морфем. Е. Хауген, вважає, що міжмовне ототожнення поширюється на значущі елементи, які ми будемо називати морфемами (корінь, основа слова, префікс, суфікс). Інтерференція морфем виникає внаслідок ідентифікації звуків фонологічних складових або їх значення [11].

Синтагматична (синтаксична) інтерференція пов'язана з порушенням правил сполучуваності елементів у мовленнєвому потоці, відношень між членами речення і репрезентується плюс-сегментацією, мінус-сегментацією та репласацією. Плюс-сегментація поділяється на: а) суплементацию – це ускладнення моделі англійської мови під впливом німецької та української мов без порушення норм англійської; б) частотну інтерференцію, що проявляється у вживанні частотнішого варіанта висловлювання.

Підтипом мінус-сегментації є симпліфікація, яка є спрощеною моделлю англійської мови без порушення грамотності висловлювання, коли ідіоматичне співвідношення цієї мови перетворюється у вільне за моделлю німецької або української мов.

У нашому дослідженні на основі роботи С. Сорокіної, яка вивчала синтаксичну інтерференцію у німецькій мові [10], ми виділяємо три підтипи синтаксичної інтерференції у процесі навчання англійської мови після німецької:

1) конструктивний підтип, що передбачає порушення в: обов'язковій синтаксичній двоскладності (опущення підмета в підрядних реченнях, у неповних відповідях, опущення формального підмета); дієслівності англійського речення (опущення частки *to*, або вживання частки *to* після модальних дієслів); способах вираження заперечення (подвійне заперечення, невживання *some* у питаннях);

2) підтип синтаксичної позиції, що виражається в порушенні порядку слів: неправильне вживання у реченні присудка речення та його елементів; неправильне вживання у реченні додатків і обставин; неправильний порядок слів у підрядних реченнях;

3) підтип синтаксичного узгодження, що передбачає порушення в нормах узгодження.

Граматична інтеркатенція – це ті випадки інтерференції, де зберігається основна модель, але окремі елементи відрізняються своїми категоріальними ознаками. Морфологія (набір елементів) і синтаксис (правила об'єднання елементів у речення) становлять діалектичну єдність, що це в окремих випадках зумовлює труднощі чіткого розмежування парадигматичної і синтагматичної інтерференції, оскільки категоріальні ознаки (відмінок, число, рід, час і т. д.) не можуть реалізовуватися поза реченням, а модель речення включає в себе компоненти з певними категоріальними ознаками. Тому розглядати синтаксичні моделі речення практично неможливо без врахування категоріальних ознак елементів (особливо таких, як відмінок, стан, перехідність/неперехідність). Інтеркатенція є суміжністю між парадигматичними та синтагматичними випадками, що відображається в нероздільному виді діалектичного зв'язку морфології і синтаксису [8]. Підтипами інтеркатенції можна вважати стилістичну інтерференцію, яка виражається в порушенні стилістичних норм висловлювання під впливом лексичного заповнення кореспондуючої моделі.

Дистрибутивна інтерференція – це інтерференція, пов'язана з порушенням валентно-дистрибутивних відношень, в яких можна виділити два підтипи:

– реакційна інтерференція виникає, коли збігаються еквівалентні лексеми, але це сполучення вживається диференційовано через різницю в керуваннях;

– валентнісна інтерференція виникає, коли еквівалентне значення виражається асиметричним поєднанням лексем.

Субституція – це тип інтерференції, пов'язаний із заміною лексико-граматичного ядра речення англійської мови при збереженні еквівалентності речення.

За видами мовленнєвої діяльності граматична інтерференція пов'язана з психологічними механізмами кодування (говоріння, письмо) і декодування (аудіювання, читання) мовлення. Відповідно до специфіки мовленнєвої діяльності студента А. Карлінський запропонував таку класифікацію: 1) експресивна інтерференція, яка виникає в результаті іншомовного мовлення; 2) імпресивна інтерференція виникає при розумінні [8, с. 36].

Залежно від характеру спілкування та впливу на акт комунікації інтерференцію поділяють на: 1) комунікативно релевантну, коли помилки білінгва в іноземній мові ускладнюють взаєморозуміння або роблять його неможливим; 2) комунікативно нерелевантну, коли інтерфероване мовлення білінгва видає його іноземний акцент, не порушуючи при цьому взаєморозуміння [8, с. 36].

Типи інтерференції за специфікою мовленнєвої діяльності трилінгва на англійську мову і типи інтерференції за особливостями впливу на комунікативний акт пов'язані між собою.

Уся імпресивна інтерференція (неправильне розуміння суті) – комунікативно-релевантна; експресивна інтерференція може бути комунікативно-релевантною (співрозмовник на другій мові неправильно сприйматиме суть висловлення) і комунікативно нерелевантною (відхилення від норми не впливають на інтерпретацію висловлювання співрозмовника – носія другої мови) [8, с. 37].

За психолінгвістичним аспектом інтерференцію поділяють на свідому та підсвідому.

Свідомі мовні інтерференції, які є результатом штучного втручання в розвиток мови, відбуваються за необхідності, оскільки мова завжди слугує потребам її носіїв. Специфіка свідомих мовних інтерференцій полягає в тому, що всі вони ґрунтуються на підсвідомих мовних інтерференціях. Цей тип охоплює такі види мовних інтерференцій, як, наприклад, втручання в мову під впливом релігії, політичної орієнтації, мовних контактів з носіями розвинутіших мов, а також мовне будівництво (мовне планування), тобто заходів, спрямованих на свідоме втручання у структуру мови, насамперед в її фонетику, лексику і граматику.

Підсвідомі мовні інтерференції відбуваються спонтанно, під впливом мовних контактів. Підсвідомі мовні інтерференції поділяються на дві великі категорії:

1) підсвідомі інтерференції, що лежать в основі свідомих (мовна орієнтація під впливом релігійної або політичної орієнтації чи моди на мову, мовні контакти з носіями більш розвинених мов);

2) підсвідомі інтерференції, що лежать в основі свідомих, а спричинені мовною невідповідністю на граматичному (через невідповідність граматичної будови) рівні.

Підсвідомі мовні інтерференції на граматичному рівні можливі також при перекладі з української іноземними мовами, коли студенти підсвідомо (часто механічно) переносять особливості граматичної будови української мови на іноземні мови. Це, наприклад, відбувається, коли існують розбіжності в граматичному роді еквівалентів у мові оригіналу та мові перекладу: укр. *книга* (жіночий рід) — нім. *Buch* (середній рід).

На думку А. Д'якова, підсвідомі граматичні інтерференції можуть бути також акцентними, коли в мову реципієнта разом із новими запозиченнями вносяться зміни у граматичну систему, та безакцентними, коли таких нововведень у мові-реципієнті немає, а, навпаки, засвоєний граматичний матеріал повністю асимілюється, підпорядковуючись граматичним особливостям мови-реципієнта [5, с. 77]. Акцентні підсвідомі мовні інтерференції на граматичному рівні можна спостерігати на прикладі наслідування форми множини та деяких інших форм мови-продуцента. Однак граматичні інтерференції, пов'язані з мовними контактами, мають інколи свідомий характер. Будь-яка мовна інтерференція може містити в собі елементи як підсвідомого, так і свідомого втручання, тому тип мовних інтерференцій визначається, як правило, з урахуванням того, які елементи в тому чи іншому випадку превалюють.

Оскільки інтерференція є складним і багатоплановим явищем, то межі між розглянутими типами інтерференцій не є чіткими і постійними, вони часто пересікаються, в одному мовленнєвому зразку трилінгва англійською мовою можуть бути встановлені кілька різних типів інтерференцій. Внаслідок цього інтерференція може бути простою (парадигматична або синтагматична) чи комбінованою (об'єднує парадигматичну або синтагматичну чи їхні типи) [8, с. 38].

Аналіз розглянутих типів граматичної інтерференції засвідчує, що причиною граматичної інтерференції є невідповідність граматичних систем. У нашому дослідженні ми розрізняємо морфологічну та синтаксичну граматичні інтерференції, які за психолінгвістичними чинниками можуть бути свідомими та підсвідомими.

Пошук методичних процедур для ефективного навчання англійської мови після німецької з метою попередження та подолання граматичної інтерференції стануть предметом наших подальших наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алимов В. В. Явление лингвистической интерференции при изучении специального перевода (на примере русского, английского и французского языков в военном, техническом и юридическом переводе): дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / В. В. Алимов. — М., 1998. — 196 с.
2. Вайнрайх У. Одноязычие и многоязычие / У. Вайнрайх // Новое в лингвистике. — М., 1972. — Вып. 6: Языковые контакты. — С. 25–60.
3. Вайнрайх У. Языковые контакты: состояние и проблемы исследования: пер. с англ. / Уриель Вайнрайх. — К.: Вища школа, 1979. — 263 с.
4. Валігура О. Р. Фонетична інтерференція в англійському мовленні українських білінгвів: монографія / О. Р. Валігура. — Тернопіль: Підручник і посібники, 2008. — 288 с.
5. Д'яков А. С. Принципи класифікації мовних інтерференцій / А. С. Д'яков // Науковий вісник Чернівецького університету. Германська філологія: зб. наук. праць. — 1996. — Вип. 2. — С. 76–81.
6. Жлуктенко Ю. А. Лингвистические аспекты двуязычия / Ю. А. Жлуктенко. — К.: Вища школа, 1974. — 176 с.
7. Захарьин Б. А. Фонологические изменения при языковых контактах (на примере гласных фонем в английских заимствованиях в хинди) / Б. А. Захарьин // Народы Азии и Африки. — 1966. — № 5. — С. 110–126.
8. Ковылина Л. Н. Синтаксическая интерференция и способы её изучения: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.19 / Л. Н. Ковылина. — Алма-Ата, 1981. — 226 с.
9. Мечковская Н. Б. Языковой контакт / Н. Б. Мечковская // Общее языкознание; под общ. ред. А. Е. Супруна. — Минск, 1983. — С. 359–376.
10. Сорокина С. С. Пути преодоления и предупреждения грамматической интерференции синтаксических подтипов в немецкой речи студентов I курса языковых факультетов (на материале подтипа управления): автореф. дис. ... канд. пед. наук / С. С. Сорокина. — Л., 1971. — 26 с.
11. Хауген Э. Языковой контакт / Э. Хауген // Новое в лингвистике. — М., 1972. — Вып. 6: Языковые контакты. — С. 62–98.